

УДК 378.014(477)

С. М. ДОМБРОВСЬКА

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЯКІСНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Висвітлено результати досліджень процесів реформування вищої освіти в Україні, проаналізовано світові статистичні дані, нормативні документи, які регламентують формування освітянського простору, та результати зростання показників вищих навчальних закладів держав, процеси вдосконалення навчального процесу.

The results of searching of reforming of higher education in Ukraine are shown in this article as well as international statistic data, normative documents are analyzed. The latter regulate the following: the formation of educational branch; the of growth of higher educational establishments indicators; the improvement of studying process and difficulties which the Ukrainian higher educational establishments have faced with.

Ключові слова: вища освіта, реформа освіти, Болонський процес, вищі навчальні заклади.

Сьогодні оптимізація управління вищим навчальним закладом, удосконалення матеріально-технічної бази, поліпшення якості викладання і підвищення конкурентноспроможності випускників залишаються актуальними проблемами, над вирішенням яких продовжують працювати педагоги, вчені і державні діячі. Не останнім фактором вирішення названих проблем є міжнародна діяльність закладу вищої освіти. Світове співробітництво у сфері вищої освіти покликано вирішувати низку таких актуальних завдань: дотримання відповідності змісту і рівня вищої освіти до потреб економіки, політики, соціокультурної сфери суспільства; стандартизація рівня підготовки фахівців у різних країнах і регіонах; зміцнення міжнародної солідарності й партнерства у сфері вищої освіти; спільне використання знань і навичок у різних країнах і континентах.

В Україні розробка концепції реформування вищої освіти входить до кола наукових інтересів таких визнаних вітчизняних фахівців, як В. Андрущенко, К. Левківський, В. Луговий, В. Козаков, К. Корсак, В. Кремень, В. Огнев'юк, С. Ніколаєнко, М. Степко, Т. Фініков та ін.

Метою статті є виділити низку проблем у сфері державного управління галуззю вищої освіти та визначити шляхи вдосконалення її якісного розвитку.

Як свідчить практика багатьох європейських країн, однією з умов підвищення якості вищої освіти є посилення відповідальності вищих навчальних закладів за результати діяльності шляхом розширення демократичних засад їх функціонування та поглиблення університетської автономії. Водночас очевидним є і те, що ширша

автономія вищих навчальних закладів неминуче призведе до більшої залежності їх від громадського контролю, а отже, і громадської підтримки.

Сьогодні автономія університетів в Україні та їхні академічні свободи регламентуються Законом України “Про вищу освіту”, який визначає рамки автономії і самоврядування університетів у різних напрямках їхньої діяльності. Зміни, що відбуваються в суспільстві, в тому числі й у змісті навчання, впливають і на його мотивацію. Стосовно мотивації навчання доцільно виділити мотиви пізнавального характеру (орієнтація на зміст) і мотиви з орієнтацією на мету навчання або мотиви досягнення, за Дж. Аткинсоном [3]. Останні можна поділити на дві групи. Перша стосується сьогодення студента: оцінки його знань викладачами і колегами, важливість цього для нього самого. Друга – завтрашнього дня, тобто кінцевої мети навчання: обійняти певну посаду, включитися в цікаву роботу, мати пристойний заробіток, повагу людей та ін. Пізнавальні мотиви тісно “взаємодіють” з мотивами досягнення кінцевої мети навчання. Мотиви першої групи – службові, ситуативні, частково штучні – формуються суб’єктами організації навчального процесу (система оцінок поточних успіхів студента у навчанні). За адміністративно-командної системи ці мотиви-стимули були якщо не визначальними, то в будь-якому разі основними. Нині різко зростає значення успіхів у майбутній життєвій діяльності, які значно більшою мірою, ніж раніше, зумовлюються знанням, професійною підготовкою випускника. Візьмемо до уваги, що вчорашній (радянський) студент не турбувався про роботу після закінчення навчального закладу – вона йому була гарантована. Більше того, він отримував офіційне призначення, яке надавало йому певні пільги як молодому спеціалісту. А якість призначення значною мірою залежала від поточних успіхів студента і “кольору” його диплома, що посилювало мотивацію “сьогодення” й адміністративну роль організаторів навчального процесу. Нині червоний диплом не лише не гарантує кращого місця роботи, він узагалі не гарантує працевлаштування. Власне важливими стають знання, що стоять за дипломом, за формою, важливим є зміст здобутого знання.

Сучасні проблеми освіти саме і стосуються цього змісту. Через зміст ми характеризуємо якість навчання, обсяг і суть інформації, відповідність набутих знань потребам сьогодення.

Навіть побіжний аналіз зарубіжної і вітчизняної наукової літератури про вищу освіту останніх десятиліть свідчить, що більша її частина присвячена кризі цієї важливої галузі та пошукам шляхів і методів її подолання [2].

Про кризу вищої освіти нині говорять учені та урядовці майже всіх країн світу, в тому числі й найбільш розвинених, а також експерти таких впливових міжнародних організацій, як ЮНЕСКО, Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції і розвитку, Світовий банк та ін. Так, доповідь, підготовлена в 1994 р. спеціальною групою міжнародних експертів Світового банку на чолі з А. Гамільтоном та А. Верспуром, містила окремий розділ під назвою “Криза вищої освіти”, в якому, зокрема, констатувалося, що “в усьому світі ця галузь перебуває у кризовому стані” [6, с. 3].

Доречно зауважити, що термін “криза” в різних мовах трактується приблизно однаково, а саме: з одного боку, як небезпека існуванню певного феномена, а з

іншого – як можливість її уникнути. У ній вони побачили загрозу існуванню не лише вищої освіти, а й загрозу національній безпеці. Криза була сприйнята як сигнал до негайних і рішучих дій для її подолання. На думку західних і вітчизняних експертів, криза вищої освіти найбільш помітно проявилась у такому:

1) певному відставанні наукових розробок вищої школи від потреб і запитів життя;

2) повільній переорієнтації на підготовку нових, дефіцитних для ринку праці фахівців;

3) зниженні якості навчального процесу;

4) різкому падінні рівня знань випускників;

5) зростанні нерівності шансів на вступ до вищих навчальних закладів і успішного їх закінчення для представників різних соціальних верств;

6) зростаючому незадоволенні умовами навчання з боку студентів, їх батьків та ін.

Головними причинами кризи вищої освіти, за цілком слушними висновками дослідників, стали такі:

– зростаюча нездатність вищої школи швидко знаходити ефективні відповіді на виклики часу;

– надмірне втручання держав (за винятком, мабуть, США) в її справи;

– скорочення, а подекуди й “заморожування” державного фінансування;

– недосконалість системи управління вищою школою;

– незначна диверсифікація форм і типів вищих навчальних закладів;

– постійне, швидке і суттєве зростання плати за навчання та ін. [4, с. 12].

Звісно, до цих загальних, типових причин кризи вищої освіти додалася й низка причин особливих, характерних для певного типу держав (скажімо, постколоніальних або посттоталітарних), а також деякі специфічні причини, властиві лише окремій країні.

Ретельне вивчення відповідної літератури і процесів розвитку вищої освіти в різних регіонах світу дає підстави для щонайменше п’яти важливих висновків.

По-перше, криза вищої освіти має глобальний характер, вона охопила весь світ, найбільш глибоко і гостро вразивши країни, що розвиваються, та пострадянські країни.

По-друге, кризові явища (і на це слід звернути особливу увагу) мають місце переважно в державному секторі вищої освіти.

По-третє, ця криза є загальною, оскільки торкнула всі сфери і напрями функціонування державної вищої школи, зокрема її фінансування, менеджмент, якість навчального процесу та ін.

По-четверте, криза вищої освіти є перманентною, особливо відтоді, як вона стала масовою.

По-п’яте, загострення цієї кризи мають циклічний характер і відбуваються практично кожні 10 – 15 років.

Західні вчені, особливо ті, які працюють під егідою ЮНЕСКО та Світового банку, не обмежуються з’ясуванням причин кризи вищої освіти і загальним аналізом спроб її реформування, а шукають шляхи, методи і засоби послаблення і подолання цієї кризи. Як слушно зазначає один із відповідальних працівників

Світового банку Армій Чорсі, фахівці цієї установи разом з іншими вченими аналізують уроки міжнародного досвіду здійснення освітніх реформ і “пропонують на вибір спектр політичних рішень для країн, які шукають шляхів збільшення внеску вищої освіти в економічний і соціальний розвиток” [6, с. 3].

На думку фахівців Світового банку, вивести вищу освіту з кризового стану або значно поліпшити її стан може лише реформа, яка передбачає:

- 1) спонукання державних вищих навчальних закладів до розширення кола джерел фінансування, тобто до пошуків і використання інших джерел фінансування, окрім державних фондів, передусім приватних;
- 2) перегляд ролі держави й уряду в розвитку вищої освіти, зокрема суттєве обмеження її втручання в освітні справи;
- 3) здійснення цілеспрямованої політики на надання пріоритетів якісним і справедливим цілям освіти.

Таким чином, реформи, проведені в 1990-х рр. ХХ ст., стали першим і дуже важливим кроком на шляху до найсуттєвіших змін у системі вищої освіти України, які можна спостерігати й сьогодні. Але жодні реформи не призведуть до очікуваних результатів, якщо не будуть послідовними, систематичними та зрозумілими для учасників педагогічного процесу. Та вже згодом, з метою вироблення й запровадження нових принципів організації навчального процесу щодо розширення можливості студентів у виборі змісту програми навчання, забезпечення гнучкості в системі підготовки фахівців для їх адаптації до швидкозмінних вимог національного та міжнародного ринків праці, стимулювання студентів і науково-педагогічних працівників у досягненні високої якості підготовки фахівців з вищою освітою та підвищення престижу української вищої школи на світовому рівні колегія Міністерства освіти і науки України 24 квітня 2003 р. ухвалила прийняти пропозицію вищих навчальних закладів про проведення, починаючи з 2003/2004 навчального року, педагогічного експерименту щодо запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації. Також для вдосконалення управління якістю вищої освіти в сучасному вимірі треба уявляти всю глибину необхідних перетворень у цій сфері. У зв'язку з цим, необхідно вживати таких заходів.

По-перше, принципово змінити методологію визначення якості вищої освіти, оскільки Об'єднана Європа визначає конкурентоспроможність випускника за рівнем професіоналізму, а не за простою репродукцією знань студентом. Національний моніторинг якості, ліцензування та акредитація, незалежне тестування мають стати ефективними засобами управління якістю освіти.

По-друге, позбавитись інструментів технократичного управління якістю освіти, що у сфері навчання сьогодні проростає масштабною мережевою комп'ютеризацією, а у сфері виховання – пошуками новітніх виховних практик.

По-третє, реалізувати новітні програми гуманізації освіти, закласти фундамент багатомовності і полікультурності, інформаційної культури, нової етики і толерантності.

По-четверте, здійснити перехід від авторитарного до більш демократичного алгоритму управління якістю освіти, забезпечити повною мірою права молоді людини на самостійний і незалежний розвиток, самовдосконалення.

Ефективна організація наукових досліджень якості освіти має створити належні

умови для педагогічної науки і соціології освіти, завдяки яким стане можливим осмислення принципів та формулювання закономірностей реалізації головної мети якісної освіти – розвитку особистості в суспільстві знань.

Література:

1. Андрущенко В. П. Теоретико-методологічні засади модернізації вищої освіти в Україні на рубежі століть (за матеріалами доповіді, виголошеної на засіданні загальних зборів АПН України 23 листопада 2000 р.) / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. – 2001. – № 2. – С. 5–13.
2. Крисяк С. Державно-громадське управління освітою / С. Крисяк // Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні : матеріали наук.-практ. конф. ; за ред. В. І. Лугового, В. М. Князева. – К. : Вид-во УАДУ, 2001. – Т. 3. – С. 350–353.
3. Луговий В. І. Управління освітою : [навч. посіб. для слухачів, аспірантів, докторантів спеціальності “Державне управління”] / В. І. Луговий. – К. : Вид-во УАДУ, 1997. – 302 с.
4. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес : матеріали до першої лекції / [укл. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков] ; відп. ред. М. Ф. Степко. – К. : ВЦ МОН України, 2004. – 24 с.
5. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу (документи і матеріали 2003-2004 рр.) / за ред. В. Кременя ; [авт. кол. : М. Степко та ін.]. – Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2004. – 147 с.
6. Сікорський П. Якість вищої освіти - основна вимога Болонського процесу / П. Сікорський // Освіта. – 2004. – № 19. – С. 3.

Надійшла до редколегії 17.06.2010 р.